

Bibliopolium

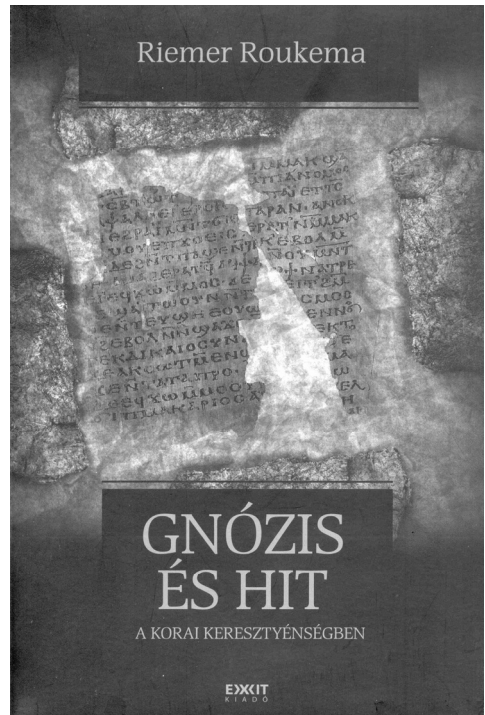
Riemer Roukema: *Gnózis és hit a korai keresztyénségben.* *Bevezetés a gnoszticizmusba*

Fordította: Gödriné Sylvester Réka és Tunyogi Lehel. Exit Kiadó,
Kolozsvár 2009, 183 old.

Felismerni és valós értéke szerint kezelni

Manapság a kuriózum iránt fogékony és a hagyományon épülő tekintélytől viszolygó ember különös lelkesedéssel veti rá magát minden olyan írásra, mely előzetes sejtése szerint azt ígéri: rég rejtegetett titkokról rántja le a lepelt azzal a nyilvánvaló céllal, hogy most már ő maga, a legmélyebb ismeretre szomjazó nyílt szívű olvasó is megtudja a kétségtelen igazságot és részese lehessen a titkos tudást birtokló elit körének. Aki ettől a titokzatos, előzetes sejtéstől hajtva veszi kezébe Riemer Roukema kampeni újszövetséges professzor *Gnózis és hit* című könyvét, jó, ha tudja, a könyv olvasása rendjén másfajta élményre számíthat, mint amire a cím futólagos-felületes olvasása bátorította. Mert jóllehet a könyv valóban a gnózisról, a keresztyénség első századainak jellegzetes-rejtélyes szellemi áramlatáról szól, csakhogy ő (az olvasó) azt nem a titkos ismeretekbe beavatott, s ezért talán kissé elfogult pneumatikus tollából fogja megismerni, hanem a vizsgálati tárgyát kiválóan ismerő, de attól a szakma követelményei szerint kellő távolságot tartó történész szemével fogja meglátni. A kétféle olvasási mód között pedig nyilvánvaló a különbség.

A könyv a címben jelzett szerzői szándék szerint bevezetés, s mint ilyen, magánban hordozza műfaja valamennyi jellemzőjét. A gnózis jelenségének egy-

szerű, világos meghatározását a könyv első lapján nem zavarja meg a tudományos körökben folytatott sokrétű vita – később majd ebből is ízelítőt kap az olvasó. Jóllehet a fogalmi tisztázás minden tudományos igényű munka alapvető követelménye, a szerző az első fejezetekben még nem terheli túl az olvasót, sokkal inkább arra törekszik, hogy a kifejezőmód tiszta és egyértelmű legyen, alkalmas az előzetes

tájékozódásra, az alapvető ismeretek zökkenőmentes elsajátítására. Minden új fejezet a korábban kifejtett téma célszerű összefoglalását nyújtja, biztosítva az egész munka tartalmi egységét, és előkészítve az olvasót az újabb információk befogadására. Az ismeretanyag – a bevezetésen túl tartva – egyre bővül és fokozatosan el is mélyül az előző ismeretek birtokában, hogy az olvasó egyre inkább képes legyen véleményt alkotni a tárggyal kapcsolatosan felvetett kérdésekről. A fejezeteket és a könyvet záró valamennyi értékelés mértéktartó, nem egyszer annyira visszafogott, már-már körülményeskedő, hogy kétségtelenné teszi: a szerző szinte részvétellel fordul a történész szakmai ítélete szerint „vesztesnek” mutatkozó fél, a gnoszticizmus felé.

Az anyag elrendezésében megannyi, a választott műfaj és a történelemtudomány sajátosságának megfelelő szempont érvényesül. A fokozatosság elvét követve – jó pedagógushoz illően – a szerző előbb az egyszerűbb rendszerekkel ismerteti meg az olvasót, alkalmat adva az avatatlanabbnak is a gnosztikus gondolkodás különös, újszerű világába való betekintésre, s csak miután az alapvetés már megtörtént, tér rá a kifinomultabb rendszerek bemutatására. Ebben a tekintetben a történésznek nincs más dolga, minthogy nyomon kövesse a gnosztikus gondolkodás fokozatos kibontakozását. Hiszen a kezdet még csiszolatlanabb, darabosabb mítoszait egyre inkább felváltják a kidolgozottabb és bonyolultabb gondolkodási formák, s ez utóbbiaknak már nemcsak érintőlegesen van közük a keresztyénséghez, hanem teljes mértékben össze is fűződnek azzal. Itt az egyetemes keresztyénség megváltó Krisztusa nem más, mint a gnoszticizmus mennyei követe, a Legmagasztosabb Isten földre jött hírnöke, aki megváltó tudásban részesíti az isteni természet birtokosait. Pedagógiai

szempont érvényesül továbbá abban is, hogy a szerző a gnosztikus gondolkodásmód kialakulásának szellemtörténeti előzményeit – az Ószövetség első fejezeteit, Philót és a platonista filozófiát, valamint a misztériumvallásokat – a gnosztikus rendszerek bemutatása után tárgyalja, tudatosan feladva az időrendi következetességet. A gnosztikus mítoszokra általánosan jellemző rendszeralkotó elemek, a sokféleségük ellenére is közös, alapvető gondolkodási minták ismerete segíteni fogja az olvasót a szellemtörténeti háttér összetett valóságának árnyaltabb megismerésében. A történelmi objektivitás pedig megkívánja – s a szerző ennek eleget is tesz –, hogy az olvasó ne csak az egyetemes egyház véleményének hangot adó egyházatyáknak, a gnoszticizmus elkötelezett ellenfeleinek a szemszögéből ismerkedjen meg a gnózis jelenségével, hanem alkalmat legyen úgy látni azt, ahogy maga kívánja láttatni önmagát. Az olvasónak ebben a tekintetben is különös felismerésben lesz része: a mai értelemben vett történelmi objektivitás követelményéről mit sem tudó keresztyén gondolkodók – mint Ireneus is – hiteles képet nyújtanak a gnoszticizmusról, s történelmi megbízhatóságukról a leghivatottabb döntőbíró, maga a gnoszticizmus tanúskodik.

De lássuk most már, mit is hirdet a gnoszticizmus voltaképpen? Mi a titka különös vonzerejének? Mi okból kényszerült az egyetemes egyház már a második században arra, hogy elhatárolódjon a gnosztikus keresztyénségtől? Riemer Roukema így vall erről műve első lapján: „A gnoszticizmusra általában úgy tekintenek, mint az időszámításunk szerinti első századok változatos vallási mozgalmára. [...] Aki csak fogékony volt e gnózisra (a titkos ismeretre), betekintést nyert a Legmagasztosabb Isten lényébe és más szellemi hatalmak születésébe. A gnózis által megismerte a világ eredetét, a földi

élet értelmét, és azt, hogy maga az ember miképpen juthat el a szellemi megváltásra. Mert e gnózis szerint minden ember egy szunnyadó mennyei magot hordoz magában, amit a Legmagasztosabb Istentől kapott. Csakhogy az ember erről, legmélyebb lénye egyik részének mennyei eredetéről, megfeledkezett. Ezért a tét egész földi élete során az, hogy ismét tudatára ébredjen mennyei eredetének, s így, ez ismeret (gnózis) birtokában, helyreálljon az istenivel való kezdeti kapcsolata. Aki nem zárkózik el ettől, ismét rátalálhat a magasságokba visszavezető útra.” (Fordítás a holland eredeti alapján készült. K. D.)

A *Simon és Helén* című korai gnosztikus mítosz elemzése rendjén a szerző arra a kérdésre is kitér, hogy miben is rejlett a gnoszticizmus különös vonzereje. Válaszát a következőkben foglalhatjuk össze. A hagyományos vallásokra jellemző általános szemlélet szerint a földet az istenek teremtették. Ezért is érdekelte őket a földi ember sorsa. Az ember pedig, e halandó teremtmény, segítségül hívhatta isteneit, és jó reménységgel várhatta megváltását. Az istenek tényleges segítségét azonban nem mindenki tapasztalta meg. Sokan semmit sem érzékeltek abból, hogy imádságaik meghallgattatnak, hogy a bemutatott áldozatoknak jótékony és kézzelfogható következménye lenne. Emberi mivoltuk nyomorúságai, a betegség, az elnyomás, a háború, a halál, a bánat, nem tűntek el életükből. Testileg-lelkileg tisztátalannak és nyomorultnak érezték magukat. Ebben a tekintetben tehát az ősök vallása erőtlennek bizonyult. E fájdalmas tapasztalat következtében egy olyan csoport, mint amely Simon körül is kialakult, eredményesen hirdethette tanait, miszerint a fennálló világot nem a jó Isten teremtette, hanem alacsonyabb rendű szellemi lények és hatalmak, féltékeny angyalok. A világ tehát nem olyan, mint amilyennek lennie kéne, amilyennek

kezdetben kigondolták. Az ember élete a földön a magasból való kivettetés következménye, éppen ezért tragikus és fájdalmas. Ez volt az általános tapasztalat. E kilátástalan helyzetben csak az jelent megoldást, hogy létezik az igaz, a Legmagasztosabb Isten, aki hatalmasabb mindennél, ami a világon van, és aki végső soron nem is felelős az embert ért sok-sok nyomorúságért. Ez az Isten könyörületében önmaga szállt alá a földre, hogy felfedje magát azok előtt, akik minden különbség ellenére mégiscsak közeli rokonságban vannak vele. És nemcsak, hogy alászállt, de ki is akarja szabadítani az övéit a földi lét kilátástalan körforgásából. Mert ez a világ egyszer megszűnik létezni. Ezért a Legmagasztosabb, elküldve hírnökeit a széles világba, felfedi az ember előtt azt az „ismeretet”, mely nélkül lehetetlen vele már most egyesülni, és a földi sors sokféle nyomorúságától megszabadulni. A hírnökök (vagy az egyetlen hírnök) feladata az, hogy megmutassák az Isten felé vezető utat, hogy feltárják az ember előtt, ami benne az istenséggel rokon: az elrejtett istenit. Aki csak szert tett e titkos tudásra (gnózisra), az másképpen él. Alapjában véve már részesült a megváltásban. Az is vigasztaló lehet – állapítja meg kissé később a szerző –, hogy a gnoszticizmus szerint az ember maga nem felelős nyomorult sorsáért. Ő nem bűnös, hanem áldozat. Áldozata a legmagasabb mennyei szférából való kivettetésnek, annak az eseménynek, amely a világ életében már igen korán bekövetkezett, és amelyhez az embernek semmi köze sem volt. Ez az embert felmentő vonása teszi a gnóziást igazán vonzóvá az ószövetségi teremtéstörténettel szemben.

A gnózis, melyről Riemer Roukema professzor a legkorábbi források alapján beszámol, az ég és a föld titkait kutatja, a lélek útját, mely visszavágyik a mennybe, de addig is arra törekszik, hogy eligazod-

jon a földi lét útvesztőiben. Az ősi gnózis különös története nélkülözhetetlen segítséget nyújt a mai olvasónak ahhoz, hogy felismerhesse és valós értéke szerint kezelhesse a gnózis különféle jelenkori megnyilvánulását. Gödriné Sylveszter

Réka és Tunyogi Lehel abban sietett a magyar érdeklődők segítségére, hogy jól olvasható szöveget készített a holland eredetéről készült angol fordítás alapján.

Kállay Dezső

Hiánypótló mű

A hollandiai Juhász István Alapítvány új könyvvel adományozta meg a magyar olvasóközönséget. Hiánypótló műről van szó az anyanyelvű protestáns irodalomban, hiszen eddig az érdeklődők csak Giacomo Filoramo: *A gnoszticizmus története* című kézikönyvéhez juthattak hozzá, melyet a szegedi római katolikus Paulus Hungarus/Kairos kiadó adott közre 2000-ben, Dobilán Katalin fordításában. Tunyogi Lehel kampeni tanulmányútja alkalmával ismerte meg Riemer Roukema professzor könyvét. Mint jó peregrinus hozta haza magával a fordítás ötletét 2008-ban. Egy év alatt sikerült befejeznie az átültetés feladatát Gödriné Sylvester Réka közreműködésével.

Riemer Roukema professzor gnoszticizmusról szóló könyve 1998-ban jelent meg először holland nyelven, majd egy év múlva angol tolmácsolásban a közismert SCM Press egyetemi könyvkiadónál. A kampeni újszövetséges teológus témaválasztása nem volt véletlenszerű, hiszen a második világháború után az utrechti teológia két nemzetközileg is ismert tanára, van Unnik és Quispel professzorok résztvettek a Nag Hammadi gnosztikus könyvtár anyagának a feldolgozásában. A tudományos világ számára ez a lelet olyan jelentőségű volt, mint a holt-tengeri tekercsek feltárása. Roukema professzor arra vállalkozott, hogy ötven év távlatából összefoglalja az egyiptomi gnosztikus gyűjtemény értékes anyagának a kutatási eredményeit. Miért olyan fontos ennek a vallási irányzatnak az ismerete? Azért, mert szókincsében és fogalom-világában

közeli rokonságot mutat sok újszövetségi irat kifejezéseivel, elsősorban a János és Pál apostol nevéhez fűződő könyvekkel.

A bevezetőben a szerző megvilágítja a „gnózis” és a „gnoszticizmus” fogalmakat. A *gnózis* ismeretet, belátást jelent, mely a legfelső istenségre, a világ teremtésére, a földi élet értelmére, a szellemi megváltás útjára vonatkozik. Ezen ismeret szerint minden emberben létezik egy mennyei mag, egy szunnyadó állapotban levő szikra, mely a legfőbb istenségtől származik. Földi élete folyamán azonban elfelejtkezik erről az isteni eredetről. Az élet célja abban áll, hogy újra felfedezze mennyei származását és kapcsolatba lépjen az istenséggel. Ezt a célt oly módon érhetik el, ha nyitottak az ismeretre, és megtalálják a visszavezető utat. A *gnosztikus* jelző azokra az ókori iratokra vonatkozik, melyeket 1945-ben fedeztek fel Egyiptomban. A *gnoszticizmus* pedig általában azt a vallási-filozófiai irányzatot jelöli, melynek szellemét az iratok tükrözik. A könyv első része bevezetőt tartalmaz a gnoszticizmusról, a különböző gnosztikus tanítókról és csoportokról, mítoszairól, valamint más szövegekről, ill. azok vallási és bölcséleti hátteréről.

Melyek a gnoszticizmus forrásai? Erre a kérdésre kíván a szerző felelni a következő alponban. Elsősorban a *Nag Hammadi könyvtár* könyveit soroljuk ide. Ez a könyvtár 12 kódexet tartalmaz, ezenkívül 38 könyvet. Ezek a kódexek papirusz lapokból állnak és 52 kopt nyelvű művet foglalnak magukba, a legtöbb ezek közül gnosztikus tartalmú. Néhány szöveg is-